

175 éve született Liszt Ferenc

Liszt Ferenc győri hangversenye

Győrött a Liszt Ferenc utca 13. sz. alatti házban, az egykori megyeháza épületének falán emléktábla áll ezzel a szöveggel: E HÁZBAN TARTOTTA/HANGVERSENYÉT/LISZT FERENC/MEGYÉNK NAGY SZÜLÖTTÉ/1840. JANUÁR 16-ÁN./LISZT FERENC EMLÉKÉNEK/GYŐR-SOPRON MEGYE TANÁCSA.

A megyei tanács 1956. augusztus 30-i ülésén dr. Bay Ferenc terjesztette elő az alábbi indítványt:

„A következő hetekben az egész világ figyelmé Magyarországra fog irányulni, ahol fővárosunkban több mint 20 nemzet képviselőinek, művészeknek, tudósoknak, zenerajongóknak részvételével emlékeznek meg a zenei világ Liszt Ferenc halálának 70. évfordulójára alkalmából a nagy mester életművétől, halhatatlan művészetéről. Liszt Ferenc megyénk szülötte, megyénk nagy fia, soha utol nem ért virtuóza a zongorának, lángéretű művész, igaz ember, magát mindig magyarnak valló magyar.

116 évvel ezelőtti varázsigeként terjedt el a megyében a hír, hogy Liszt Ferenc Győrött hangversenyt ad. Több napi járóföldről is elindultak az emberek, hogy hallhassák, vagy legalább láthassák a nemzet nagy művészt. És 1840. január 16-án, ebben a teremben, amelyben mi most tanácskozunk, a karzat és a földszint dűbörgő, viharos lelkesedése köszöntötte Liszt Ferencet, amint magyat ruhában a hangversenydobogóra lépett.

Játékának a hatása leírhatatlan volt. De nem is erről akarok beszélni. Hanem azt kell elmondanom, hogy Liszt Ferenc hangversenye bevetélének jelét a megyei árvahalpnak és a városi árvaháznak, másik jelét pedig a győri színház egyesületének adományozta színművészetünk támogatására. Magának sem tartott meg.

Tisztelt Tanácsulés! Indítványozom, hogy Győr-Sopron Megye Tanácsa örökítse meg Liszt Ferencnek, megyénk nagy szülöttének emlékét a tanácsház falára, vagy ebben a teremben elhelyezendő emléktábla formájában, ahol emlékezetes fellépése történt. Továbbá alapisan a tanács egyévenként, vagy kétévénként kiosztásra kerülő Liszt Ferenc ösztöndíjat azoknak a fiataloknak a további buzdítására, akik megyénk területén Liszt Ferenc nyomában járva, a zeneitanulásban a legkiválóbb eredményt érték el.”

Ezt az indítványt a megyei tanácsulés egyhangúlag elfogadta és határozatra emelte. Harminc év múltán, a centenárium kapcsán most újra ünnepel az ország-világ. Az ünnep fényénél — úgy gondolom — hasznos lesz felidézni az emlékezetes győri hangverseny körülményeit.

Világsikereinek teljében a magyarságára is rádöbbent és hazajött Liszt Ferenc adott hangversenyt Győrött 1840. január 16-án. Pestről érkezett ide, ahol előző napon szerepelt. Pest és Buda között nem volt még akkor hid. Így a művésznek csónakon kellett átkelnie a zajló Dunán. Hatalmas tömeg állta végig a Duna két partját és szívzakadva figyelte, hogy a feltett művész baj nélkül é-re át a budai partra. Mikor aztán Liszt Ferenc szerencsésen partot ért Budán, a tömeg hatalmas éljenzésbe kezdett. Buda „nagy hegyei” Toldi Miklós diadala óta még nem „kurjongattak” vissza ilyen óriási éljenzést.

Budán már várta a hintó Liszt Ferencet és másnap délelőtt 9 órára ért vele Győr határába. A város vezetősége nagy diszkiséréttel jött elébe, s így vonultak be a városba. A menet élén egy huszárszázad, utána Ecker János polgármester lovagolt. Őt követte Liszt Ferenc hintója, az előkelőségek hintói, s ismét egy lovas huszárszázad zárta a menetet.

A városban a mai Széchenyi téren zajlott le a hivatalos fogadás az összehireglett sokaság előtt. Erről ma a Xantus János Múzeum őrzi Ecker János feljegyzését. A városban sok volt még akkor a német ajkú ember. Még Győr megyén lapjának is Vaterland volt a címe, német a nyelve, csak az 1848-as szabadságharc idejére változott át Hazánkra dr. Kovács Pál fáradozása nyomán. Ez a város természetesen német nyelven köszöntötte az ide érkező művészt. De Liszt Ferenc — aki sajnos, gyermekkorra óta külföldön élt, s nem tudta elsajátítani a magyar nyelvet — azért se válaszolt németül. Ha már magyarul nem tudott szólni, inkább angol nyelven üdvözölte a győri polgárságot. Ilyen különös módon juttatta kifejezésre magyarságát. De biznyságot tett róla Győrött még az öltözetével és a hangversenyt záró Rakóczi induló rapszódijának megrázó erejű tolmácsolásával is. Hogy milyen viharos lelkesedést keltett vele, azt olvashattuk Bay Ferenc indítványából.

Az emlékezetes hangversenyt idéző feljegyzésekből talán még ennél is megkapóbb és elgondolkodtatóbb az a tény, hogy ha nem is hallani, de legalább egy pillanatra látni bejött a több napi járőföldre lévő falvak népe, s hosszú sorokban állta végig a Megyeház utcát (ma Liszt Ferenc utca), mit sem törődve a januári hidegvel, hőséssel. Mi indította erre ezeket az embereket? Nyilván nem a művészet szeretete. Mit tudott akkor egy falusi ember a zeneművészet szépségéről, a zeneirodalom nagy alkotásairól, s az azokat tolmácsoló művészekről? Ha csupán nagy tudású, sikeres zongoraművész lett volna Liszt Ferenc és semmi más, aligha gyalogoltak volna be Győrbe látására az emberek. De bejöttek, mert a róla szóló hírekben is megéreztek egyéniségben a hazájának szolgálni akaró magyart. Ahogyan ezt jóval később Kodály Zoltán oly tömören és meggyőzően megfogalmazta: „Mert minden ember annyit ér, amennyit embertársainak használni, hazájának szolgálni tud. Az igazi művészet az emberiség emelkedésének egyik leghatalmasabb eszköze, s aki azt minél több embernek hozzáférhetővé teszi, az emberiség jövője.” Számunkra ma is a hazánknek, rajta keresztül az emberiségnek szolgálni akaró magyarságunk felől vezet a legegyszerűbb út a művészethez, a világműveltséghez, mely biztosítéka egy kis nép megmaradásának.

Ezt az utat mutatta meg annakidején Liszt Ferenc győri hangversenye.

Barsi Ernő

Liszt Ferenc látogatása Koltón

Tizenöt évvel ezelőtt, Weimarban való látogatásomról a következőket jegyeztem be naplómba: „Liszt Ferenc hazában minden magyar származásúra utal. Nagyon szépek a szobák. A szalonban, ahol zongorája áll, leültem íróasztala mellé. Rám is szólt a tárlatvezető, hogy ezt nem szabad.” Ekkor elmeséltem neki a történetet, melyet most — a Liszt év alkalmából — ismét feleleveníték.

A koltói kastély gazdája Teleki Sándor (szabadságharcunkban Bem ezredese) barátsága Petőfivel és Liszt Ferencel közismert. A nagyok mellett azonban családunk Máramaroszigeten élő tagjai, köztük dédapám (aki 1848-ban Telekivel együtt vonult be a debreceni 10. honvéd zászlóaljba) és történelmünkben szereplő öccse, Kovássy Sándor is társaságához tartozott. Ők őrizték és adták át a hagyományt, melyet Teleki is megerősít.

Teleki Sándor nem volt zárkózott természet, fiatalsága eléggé mozgalmas, kissé szertelen volt. Nem vetette meg a mulatózásokat, amit emlékiratában maga is bevall. Hasonló természet volt Kovássy Sándor. Mult századi naplónk szerint „kitünő adomázó”, pipázó, erős férfi, aki „fiatal korában úgy húzatta el nótáját, hogy a cigányt kinyújtott jobb karján tartotta, míg a nóta tartott”. Koltón meg is mutatták nekem a pinéct, ahonnan az érmelléki borokat hozták az emeleti nagy szalonban mulatózó társaságnak.

Ezek a fiatalok a szabadságharc éveire megkomolyodtak, radikális republikánus eszméket vallottak, melyhez Petőfi mutatta meg nekik az utat. A 19 éves Kovássy Sándor ugyanis Máramaros megye képviselője mellett „követi irnok” volt az 1843. évi pozsonyi országgyűlésen. Ez alkalommal ismerte meg Petőfi Sándort, „mert az ifjúság, amúgy magyaros szokás szerint kis társaságokra, coteriákra oszolva ismerkedik egymással.” Együtt írta az országgyűlési tudósításukat a költővel, akivel ismét, 1846 őszén „Koltónál találkozott a Lapos hidjánál.”

Petőfi először valóban 1846. október végén járt Teleki Sándor koltói uthonában, ahol délelőtt a nagy eperfa alatt tárgyalták az eseményeket, majd felmentek a kastély emeleetére ebédelni. Teleki kérésére Petőfi ekkor írta meg Erdélyben című költeményét, melyet maga szavalt el „ércs, csengő hangon.”

Barangol és zúg, zúg az őszi szél,

Csörögnek a fák százaz lombjai,

Minu rab kezén a megrázott bűlincs . . .

A vers végeztével, mint Teleki írja: „... felugortunk, pohárral kezeinkben, körülálltuk a magasztos hetyű költőt. Pócsy Laci ráhúzta, s a rajongó lelkesülés mómorával üdvözöltük Petőfi Sándort.”

Akkor a Máramaroszigeten muzsikáló Pócsy Laci volt Erdély leghíresebb cigányprimása. Hatagú pandájával hűséges és állandó kísérője a mulatózó koltói „vad gróf”-nak. A primásnak fontos szerepet utott Liszt Ferenc életében is.

Petőfi eltávozását követő rövid időn belül, erdélyi körútja során novemberben, Liszt Ferenc Koltóra s ellátogatott, s ott Teleki Sándor vendégeként pár napot töltött. Tiszteletére a házigazda összegyűjtötte rokonait, barátait. Kölcsönösen élvezték egymás társaságát, mivel „... kedvesebb, mulatságosabb, genialisabb és nemesebben gondolkodó embert nála nem ismerek,” — írja Teleki a művészről — „mert „elbajol ó asszonyt, férfit egyaránt, gondolatait, mondásait csak úgy lesi az ember mosolygó ajkaiól, s többnyire olyat mond, mit nem várt senki.”

A vidáman mulatózó társaság körében Liszt azt az óhaját fejezte ki, hogy szeretné hallani a legjobb cigány zenéjét. Ekkor Teleki Sándor Máramaroszigetre küldötte egyik barátját, hogy hozza magával Pócsy Laci és zenekarát.

Kovássy Sándor (1824—1894)

A koltói kastély Petőfi és Liszt látogatásakor
(Jókai rajza)

Szigeten akkor éppen Kovássy Sándor mulatott velük s így adódott, hogy ő kísérte le Liszthez székereken a hattagú társaságot. Hagyományunk szerint, a kastély emeleti szalonjában (ahol a zongora állott) míg Pócsy Laci muzsikált, a társaság táncra közben Liszt jegyezte a dallamokat, majd a primás zenének hatására megírta „az első magyar ábrándot” —, melynek motívumát, a *Magasán repül a daru* és a *Koltói csárdás* dallamát, a XIV. magyar rapszódiaiban örököltette meg végleges formában. Részben ezekből a dallamokból fakadt a *Pócsy csárdás*, melyet a cigányzenekarok ma is gyakran játszanak.

A weimári házban ezzel a romantikus történettel kaptam bocsánatot a tárlatvezető hölgytől, amikor felálltam Liszt Ferenc íróasztalától.

Most a nagy magyar zeneszerző és zongoraművész születésének 175. és halálának 100. évfordulójára emlékezünk. Úgy vélem azonban, hogy nem homályosítja el dicsőségét, ha a XIV. magyar rapszódiaát ihlető Pócsy Laciról sem feledkezünk el, hiszen az „első ábránd” születésének 140. kerek évfordulója is a „Liszt-évre” esik.

A hűséges cigányprimásról legszebben maga Teleki Sándor emlékezett meg, 1877-ben Liszthez írt levelében. Tájékoztatta őt Pócsy Laci haláláról azzal, hogy a szabadságharcot követő „... német világban a Rákóczi-indulót húzta, ... amiért dutyiba tették az öregét.” Nagyon várta, hogy Teleki segít rajta, de a gazda akkor még emigrációban élt. Pócsy pedig csak „gyöngült, megölte a bű”.

Lehet, hogy Liszt nagy feltűnést keltett és sokat támadott, A cigányok zenéjéről című könyvének megírásához Pócsy Laci emléke is hozzájárult?

A csodálatos magyar rapszódiaikért el nem múló hála illeti a zeneszerzőt, de köszönet azoknak is, akik szerény segítői voltak élményei megteremtésében.

Dr. Kovássy Zoltán

A bajai Liszt Ferenc Kör

A Liszt-évfordulók megünneplése ráirányította a figyelmet a nagy zeneszerző emlékeit ápoló társaságokra. Az egyik legjelentősebb ezek közül a zeneszerző halálának 40. évfordulóján, tehát 1926-ban megalakult bajai Liszt Ferenc Kör. Ennek a zenepártoló társaságnak a történetét három kitűnő munkatársam — hadd írjam le egyszer a nevüket köszönetem jeléül: Jeney Zsuzsanna, Karlovitz Margit, valamint a telességem — segítségével egy nagyobb lélegzetű tanulmányban dolgoztam fel, és minden feltehető dokumentumát összegyűjtöttem. Jelen írással azoknak az emlékeit szeretném tisztelettel felidézni, akik tehetségükkel és szorgalmukkal egy harmincezer lakosú kisvárosban páratlan zenei életet teremtettek.

Dr. Flórián Géza ügyvéd lakásán gyűltek össze 1926 nyarán a bajai Liszt Ferenc Kör alapító tagjai: Karig Emil nyugalmazott tanítóképző intézeti tanár, (a kör későbbi igazgatója), Saád Henrik ciszterci gimnáziumi, Kiss A. József tanítóképző tanár, Kun Imre, a neves bajai származású hangversenyrendező és dr. Bernhart Sándor főügyész, a későbbi polgármester. Olyan zenei társaság létrehozását határozták el, amelynek hármas célja: az ifjúság zenei nevelése, színvonalas hangversenyeken az új magyar zene megismertetése, és a későbbiekben zeneiskola létrehozása.

Annnyit az előzményekről feltétlenül meg kell említenem: Baja városa az első világháború után csak 1921-ben szabadult fel a szorb megszállás alól. Megyeszékhely lett, gazdasági és politikai súlya meg-növekedett. Magyarányú építkezések kezdődtek, és természetesen Bajára költözött a vármegye igaz-gatását ellátó intézmények egész sora.

Az újonnan megalakult kör választmányának tisztségviselői a város közeletének jelentős személyi-ségei voltak, többek között dr. Alföldi József és dr. Grauaug Ármin; mindkettőnek utca viseli a nevét. Az első ülésen a tárgyi feltételekről határoztak: a Nemzeti Szálló (ma Duna Szálló) nagytermét díj-talanul, a Központi Szálló (ma József Attila Művelődési Központ) 840 személyes színháztermét pedig a bevétel 20 százalékaért engedte át a tulajdonosa a hangversenyek rendezésére. A városban nem volt megfelelő minőségű hangversenyzongora, a vásárlásra gyűjtést indítottak. Néhány nap alatt összegyűlt az 55 millió koronás vételár heted része. A kör díszelnökéül a kitünően zongorázó Szabovljević Dusan alispánt kérték fel, az egyik védnök Walkó Lajos külügyminiszter, a város akkori képviselője, a másik pedig Balku Gyula főispán lett.

November 15-én megjelent a bajai Liszt Ferenc Kör *Filharmonia* című folyóiratának első száma. Szerkesztője Gárdonyi Ferenc, a későbbiekben üldözöttes szünetelt kommunista újságíró lett. A Fil-harmoniát — amely 18 esztendeig jelent meg — a kör tagjai díjmentesen kapták. A Liszt Ferenc Kör ünnepi nyitóhangversenyén a Budapesti Filharmoniai Társaság zenekara játszott Fleischer Antal vezény-letével, közreműködött a bajai származású Melles Béla hegedűművész. A továbbiakban házi zeneesteket is rendeztek, az első 1926. december 26-án volt. Ezen a hangversenyen fellépett Recska Ilona — aki röviddel előtte költözött Bajára, és nyitott zeneiskolát —, valamint a kör újonnan alakult vonósotóse. Az első hangversenyévtádban már a magyar zenei élet legkiválóbb művészeinek közül Koncz Jánost, Kosa Györgyöt, Basildes Mariát, Hubay Jenőt és Dohnányi Ernőt hívták meg.

Hubay Jenő hangversenyének előkészítésére külön intézőbizottság alakult. A világhírű hegedűművész, a zeneakadémia főigazgatóját illő tisztelettel fogadták. Az állomáson megjelentek a város és a kör vezetői, és dr. Vojnicz Ferenc polgármester mondott üdvözlő beszédet, majd a művész kíséretével a város háza-ra hajtattott, ahol az erkély alatt a Polgári Dalegylet, a Bajai Daloskör és a tanítóképző intézet ének-kara szerenádót adott.

A Liszt Ferenc Kör támogatja a tobbi művészeti egyesületet is: a Polgári Dalkörnek és a Bajai Dal-egyletnek egyaránt 40—40 pengőt adományozott a szegedi dalosversenyen való részvételhez. A hang-versenyek — Jeanne Marie Darré koncertjének kivételével — az alacsony helyárak miatt 200—200 pengő ráfizetéssel végződtek. Ezt ellensúlyozta a vármegyétől kapott 300, és a minisztériumtól juttatott — szintén 300 pengős — támogatás, valamint a jelentős tagdíj, ugyanis a taglétszám 578-ra emelkedett.

Műhatatlan érdeme a körnek, hogy meghívta Bartók Bélát, akinek művészetére valószínűleg Fülep Lajos — aki öt évig volt a református egyház lelkesze Baján — irányította rá a figyelmet egy előadás-ban. (Többször felvetődött, hogy Kun Imrének köszönhető Bartók bajai hangversenye. Ő maga mondta el azonban, hogy Bartókot ekkor még személyesen nem ismerte.) Az újság így jelezte előzetesen a kon-certet: „Az igazi hangversenykedvelő közönség számára különönb attrakciót nem hozhatott volna az ese-ményekben túlonultul gazdag zeneévtádb: Bartók Béla elfogadta a Liszt Ferenc Kör meghívását, és húsvét hétfőn (1928. május 9-én, G. Z.) Baján fogjuk a legnagyobb magyar zongoraművész és zeneszerző művés-zetét ünnepelni. Március 11-én érkezett csak haza Amerikából, ahol óriási munkát végzett a modern magyar zene má már világszerte elismert és ünnepelel mestere.” A hangverseny fogadtatása is méltó volt Bartók zsenijéhez. Id. Éber Sándor festőművész a Bajai Újság április 11-i számában lelkesen ünnepelel Bartók páratlan művészetét.

A kör alapszabályban rögzített kötelességének tekintette a zenei nevelés megszervezését. Recska Ilona magánzeneiskolájában ugyanis csak zongoraoktatás folyt. Egyre sürgetőbben jelentkezett az igény, hogy a vonós és a fúvós hangszerek tanítása révén szimfonikus zenekart hozzanak létre. Sok-sok fáradozás, egy esztendőig tartó előkészítő munka után 1929. szeptember 1-én megindult a zeneiskolai ok-tatás, amelybe Recska Ilona is bekapcsolódott, áthozva magániskolájának növendékeit. (Két alkalommal a zeneakadémia növendékei tartottak „kedvcsináló hangversenyt”, amelyen szerepelt az akkor 14 éves Fischer Annie is.)

A kezdődő gazdasági válság hamarosan veszélyeztette az intézmény létét, de az 1933/34-es tanévre sikerült az iskola anyagi helyzetét úgy-ahogy egyenesbe hozni: az igazgató és a tanárok fizetését 20 százalékkal csökkentették, így a 12 ezer pengős évi költségvetésből még 10 pengő megmaradt. A zenét kedvelő bajai polgárok számtalan adományt tettek a zeneiskola javára (dr. Bajai Ernő, Oltványi Imre, dr. Pilinszky Ferenc), de a háború kitörésével a kör olyan nehéz anyagi helyzetbe került, hogy a zene-iskolát a város átvette, és az 1941-től Baja Thj. Város Zeneiskolájaként működött tovább.

A Bartók-hangverseny után is számos említésre méltó koncertet rendezett a Liszt Ferenc Kör. Fel-lépett (időrend szerint) a híres Donkozak-kórus, Báthy Anna, Málczky Oszkár, Emil Sauer, Zathurecz-ky Ede, Jan Kubelik, Fischer Annie, Palló Imre, Herz Ottó, Szigeti József, Aubry Pankey, Littassy

György, Gyurkovics Mária, Kerpely Jenő, hogy csak a ma is ismert, nagy neveket említsem az összesen 143 rendezvény szereplői közül.

A háború után azonnal felvetődött a kör újrászervezésének gondolata. Az általános szegénység közepette azonban már nem tudott funkcionálni: tagdíjat nem szedhetett, nem volt kitől. Az 1946-ban létrehozott szabadművelődési felügyelőséggel közösen rendeztek még ugyan néhány hangversenyt, de ehhez a Liszt Ferenc Kör inkább csak a nevét adta. A kör szerepkörét egyébként az Országos Filharmónia vette át. A tisztségviselők sorra lemondtak, legutoljára — 1949. január 4-én — a pénztárnok, Korányi Lajos is, aki most — életének kilencedik évtizede felé közeledve — úgy véli: „A kör nem oszlott fel, hiszen ehhez az alapszabály szerint a közgyűlés határozata szükséges. Most Csipkerózsika-álmát alussza, és egyszer majd újra felébred.” Sokan vagyunk, akik várjuk ezt a pillanatot.

Dr. Gál Zoltán

175 éve született Asbóth Sándor

Az 1848—49-es magyar szabadságharc vérbé fojtása után az osztrákok bosszúja elől sok ezer honvédtiszt, tiszthelyettes és kőzkatonája menekült külföldre. Az emigránsok közül körülbelül ezren részt vettek az 1850—1860-as esztendőket nemzeti fősabadoító harcaiban és fölkeléseiben: Olaszországban, Lengyelországban, Kubában. Igen jelentős számban álltak az észak-amerikai rabszolgafelszabadoító polgárháborúban Lincoln elnök zászlója alá. Az utókor méltán nevezi e hős katonákat internacionalista harcosoknak, hiszen a haladásért küzdöttek szerte a világban, más nemzetek függetlenségéért hullatták véréket; sokan hősként haltak vagy megrokkantak. Nem kevés azon magyar harcosoknak a száma, akiket a befogadó ország nemzeti hősként tisztel mind a mai napig. Ezek közé tartozik Asbóth Sándor negyvennyolcas honvédtiszt is, aki az emigrációba szakadt magyarok közül a legmagasabb katonai rangra emelkedett: az Egyesült Államok altábornagyává!

Százhetvenöt esztendeje, 1811. december 18-án született Keszthelyen. Az Asbóth család ősei angol erdetűek voltak. A dédnagyapja Thököly Imre kuruc vezér udvari káplánjaként szolgált, nagyapja Sopronban lelkeszkedett, édesapja pedig előbb Késmárkon, majd a híres keszthelyi Georgikonban tanított; az utóbbinak jó néhány esztendeig igazgatója is volt.

Asbóth Sándor a selmecbányai akadémián szerzett mérnöki képeket. A temesvári építési hivatalban dolgozott, majd részt vett a Széchenyi István kezdeményezésére megindult folyamatszabályozási munkákban és a Lánchíd építésében.

Az 1848-as szabadságharc kitörése után önként jelentkezett a honvéd hadseregbe. Mérnök-kari tisztként vett részt a délvidéki harcokban. Hősiesen küzdött Szenttamás ostrománál, Kápolnánál és Nagysallónál. 1849 áprilisának végén a Honvédelmi Minisztérium tábornoki osztályához vezényelték. Kossuth Lajos kormányzó elnök is fölfigyelt a szilárd jellemű, művelt Asbóth őrnagyra, s őt bízta meg a kormányzó hivatali katonai osztályának vezetésével. 1849. július 16-án alezredessé léptették elő. Kossuth Lajos szárnysegédjeként mindvégig kitarított szeretett kormányzója mellett. Amikor a lemondott Kossuth Arad várából Damjanich tábornok kocsiján elmenekült, Asbóth alezredes ült mellette.

Az emigrációban is a magyar szabadságharc legfőbb polgári vezére mellett maradt, szárnysegédként. Követte Kossuthot Viddinbe, a kisázsiai Kiutahiába, majd az amerikai Mississippi hajó fedélzetén (Kos-